

NEXUS INSTITUUT

Nexus-conferentie 2017

The Last Revolution

Zaterdag 18 november | 9.30 — 16.00 uur
Nationale Opera & Ballet, Amsterdam

Sprekers

Antony Blinken — Aleksandr Dugin — William Fallon
Sjeik Rached Ghannouchi — Aileen Kelly — Moisés Naím
Pankaj Mishra — Nelofer Pazira — Shaha Riza — Dominique de Villepin
Leon Wieseltier — Michael Žantovský — Zhang Weiwei

Programma Nexus-conferentie

Zaterdag 18 november 2017

Nationale Opera & Ballet, Amsterdam

- 9.30 uur Welkom *Rob Riemen*
- 9.45 uur Openingslezing *Dominique de Villepin*
- 10.45 uur Pauze
- 11.15 uur I. DE WERELD VAN DE MACHT
Rondetafelgesprek met *William Fallon, Pankaj Mishra, Moisés Naím, Shaha Riza, Dominique de Villepin, Leon Wieseltier* en *Zhang Weiwei* o.l.v. *Rob Riemen*
- 13.00 uur Lunch, aangeboden door het Nexus Instituut
- 13.45 uur II. DE WERELD VAN DE VRIJHEID
Rondetafelgesprek met *Antony Blinken, Aleksandr Dugin, Sjeik Rached Ghannouchi, Aileen Kelly, Nelofer Pazira* en *Michael Žantovský* o.l.v. *Rob Riemen*
- 16.00 uur Signeersessie

De voertaal van de conferentie is Engels.

Voor het bijwonen van de Nexus-conferentie dient u vooraf een entreebewijs te bestellen. U kunt dat doen via www.nexus-instituut.nl of met de aanmeldkaart.

Wijzigingen in het programma voorbehouden. Kijk voor actuele informatie over de conferentie en de sprekers op www.nexus-instituut.nl.

Nexus-conferentie 2017

The Last Revolution

Parijs, 1850

In een hotelkamer noteert een Russische balling zijn overpeinzingen naar aanleiding van de mislukte revoluties in 1848 en 1849, waarvan hij ooggetuige is geweest. Zijn vaderland heeft hij in 1847 verlaten, uit weerzin tegen het tsaristisch despotisme en de tirannie van intellectuele en morele achterlijkheid, en hij zou daar nimmer weerkeren. Des te meer is hij ontgoocheld door het feit dat de Europese revoluties niet de beloofde vrijheid brachten — en deze ook niet konden brengen, zo realiseert hij zich nu, omdat de revolutionairen meer bezeten waren van een ideologische utopie dan van daadwerkelijke vrijheid, en de massa überhaupt niet naar vrijheid verlangde. Teleurgesteld was hij dat vrienden als Garibaldi, Mazzini en Jules Michelet dat niet begrepen. En toch, omwille van zijn eigen passie voor de vrijheid van elk menselijk individu en vanuit de overtuiging dat zonder deze vrijheid en de bijbehorende morele waarden geen beschaving kan bestaan, publiceert hij als een Russische Voltaire wekelijks zijn tijdschrift *De Klok*. Zijn intellectuele onafhankelijkheid, schrijverschap en strijd tegen elke vorm van tirannie leveren hem postuum de bewondering op van uiteenlopende figuren als Tolstoi, Nietzsche en Isaiah Berlin. Worstelend met dezelfde vragen hoe de vrijheid te herwinnen op de machten van onvrijheid, voelden deze drie intellectuelen zich aangesproken door wat Alexander Herzen — een socialist, liberaal en Europees humanist avant la lettre — in 1850 in zijn Parijse hotelkamer voor zijn boek *Van de andere oever* noteerde:

Het zichtbare, oude, officiële Europa slaapt niet — het sterft!

De laatste zwakke en ziekelijke resten van de vroegere levenskracht zijn amper voldoende om de in verval zijnde delen nog bij elkaar te houden van een lichaam dat naar nieuwe gedaanten, naar het ontwikkelen van andere vormen streeft.

Naar de schijn staat nog veel stevig overeind, de zaken gaan hun gang, de rechters spreken recht, de kerken zijn open, de beurzen bruisen van activiteit, het leger houdt manoeuvres, in de paleisalen flonkeren lichten — maar de geest van het leven is vervlogen, in hun hart zijn allen ongerust, de dood ligt op de loer en in werkelijkheid gaat niets goed. [...]

De massa's willen de hand tegenhouden die hun op een gemene wijze hun stukje brood ontnemt dat zij door hun werk hebben verworven — dat is hun voornaamste behoefte. Persoonlijke vrijheid, onafhankelijkheid van het woord laten hun koud; de massa's beminnen autoriteit, zij laten zich nog verblinden door de beledigende glans van het gezag, zij nemen nog aanstoot aan wie zich onafhankelijk opstelt; onder gelijkheid verstaan zij gelijkmatige onderdrukking; bevreesd voor monopolies en privileges hebben zij niets op met talent en willen niet dat iemand iets anders doet dan zichzelf.

Jasnaja Poljana, 1869

In zijn huis, tweehonderd kilometer ten zuidwesten van Moskou, schrijft Lev Tolstoj een tweede epiloog als slot van zijn epos *Oorlog en vrede*. Zeven jaren heeft hij aan dit boek gewerkt. Zeven jaren waarin hij als romancier met de kracht van zijn verbeelding een inzicht wilde schenken in de fundamentele vragen waar de geschiedkunde géén antwoord op heeft. Dat is zijn kritiek op die wetenschap. Welke kracht brengt de volkeren in beweging? Waarom doet een volk wat het doet? In de Oudheid werd er verwezen naar een godheid waaraan een volk zich onderwierp. De moderne geschiedkunde weet beter. Maar, aldus Tolstoj, zij komt niet verder dan het beschrijven van *uitingen* van de macht, in plaats van het bestuderen en verklaren van oorzaken van macht. Het geeft geen antwoord op vragen als: wat is macht? Wat heeft macht en waarom? Waarom gehoorzamen volkeren grote mannen? Waaruit bestaat hun grootheid? Wanneer en waarom komen volkeren in opstand? Waarom is het uitmoorden van een ander volk op bevel van een keizer gerechtvaardigd, en is het doden van één mens moord? Hoe vrij zijn mensen? Bestaat er een vrije wil? Wat is vrijheid? Hoe verhoudt vrijheid zich tot onontkoombaarheid? Wat maakt mensen vrij? Welke macht regeert de geschiedenis? Is dat toch God, of is het de Rede? Zijn er wetmatigheden in de geschiedenis of is het menselijk individu zelf verantwoordelijk voor zijn eigen lot?

Prinkipo, 1930

Op dit eiland, niet ver van de kust van Istanboel, is sinds een jaar wederom een andere Russische balling woonachtig. In tegenstelling tot Alexander Herzen heeft hij Rusland niet vrijwillig verlaten. Net als de prinses die in de Byzantijnse tijd door hun heerser naar dit 'Prinseneiland' werden verbannen uit vrees om hun macht, zo is ook Leon Trotski door Stalin hier opgesloten. Nu schrijft hij er zijn boek over *De geschiedenis van de Russische Revolutie*, een geschiedenis die in niet geringe mate ook zijn eigen levensgeschiedenis is. Met Lenin gaf hij leiding aan de Oktoberrevolutie van 1917, waarmee een einde werd gemaakt aan het eeuwenoude tsaristisch bewind. Hij was het brein en de commandant van het Rode Leger dat tegen alle verwachtingen in, vanuit het niets en te midden van de chaos van de Eerste Wereldoorlog, de

overwinning wist te behalen. Naast Lenin was hij de belangrijkste ideoloog van het bolsjewisme.

De vragen van Tolstoj zijn niet zijn vragen, omdat hij de antwoorden op al die grote vragen al weet. Er is geen God, maar er zijn wel wetmatigheden in de geschiedenis en, zo schrijft hij in zijn voorwoord: 'het blootleggen van deze wetmatigheden is wat ik zal doen.'

Een eerste wetmatigheid is de rol en de macht van de massa:

Onmiskkenbaar is de directe inmenging van de massa's in het historische gebeuren. In gewone tijden verheft zich de staat, de monarchie, maar ook de democratie, boven het volk; en geschiedenis wordt dan gemaakt door hen die verbonden zijn aan deze staatsmacht: koningen, ministers, bureaucraten, parlementariërs, journalisten. Maar op die keerpunten in de geschiedenis waar de oude orde onverdraaglijk wordt voor de massa's, doorbreken zij de barrières die hen van de politieke arena scheiden, ruimen zij alle vertegenwoordigers van het oude regime uit de weg en scheppen door haar inmenging het fundament voor een nieuw regime. [...] De geschiedenis van de revolutie is vóór alles de geschiedenis van het met geweld veroveren van de macht door de massa's om haar eigen lot te bepalen.

Andere historische wetmatigheden zijn, volgens Trotski, onder andere: het kapitalisme is een vloek voor de mensheid en gedoemd te verdwijnen; de toekomst is aan het socialisme; alleen de Partij kent de waarheid en de wetten van de geschiedenis en kan dus geen democratie tolereren; de vrijheid van de massa zal uiteindelijk gegarandeerd worden door de dictatuur van het proletariaat en alle contrarevolutionaire krachten moeten bestreden worden en mogen verdwijnen in de vuilnisbak van de geschiedenis — omwille van het op aarde te vestigen paradijs.

In tegenstelling tot Herzen was Trotski er wel van overtuigd dat de massa, als deze bevrijd zou zijn van zijn kapitalistische ketenen, zich de vrijheid eigen zou maken, zodat zij 'zoveel sterker als wijzer zullen zijn... zelfs de gemiddelde mens zal stijgen tot de hoogten van een Aristoteles, een Goethe, een Marx. En boven deze bergketen zullen nieuwe pieken rijzen.'

Waarin de Russische Revolutie anders is dan alle andere revoluties, vat Trotski samen tegen het einde van zijn *Geschiedenis*:

De historische vooruitgang van de mensheid is, over het geheel genomen, samen te vatten als een reeks overwinningen van de geest over de blinde krachten in de natuur, in de maatschappij en in de mens zelf. De kritische en scheppende gedachte kan zich tot op de huidige dag beroemen op de grootste successen in de strijd met de natuur. De natuurwetenschappen zijn reeds tot het punt genaderd, waar de mens klaarblijkelijk bezig is

meester te worden over de materie. De maatschappelijke betrekkingen vormen zich echter altijd op de wijze van koraaleilanden. [...] Vergeleken met de monarchie en andere overblijfselen uit de tijd van de menseneters en holbewoners is de democratie stellig een vooruitgang. Zij laat echter het blinde spel van de krachten in de menselijke betrekkingen tussen de mensen onderling onaangetaast. Juist tegen dit diepste gebied van het onbewuste hief de Oktoberrevolutie voor het eerst de hand op.

De Russische Revolutie, Trotski's revolutie, zou *de laatste revolutie* zijn omdat deze het fundament was van een nieuwe cultuur waarin de wereld van de macht de vrijheid dient:

De cultuur van de tsaar en zijn adel die door de Oktoberrevolutie ten val werd gebracht, was in laatste instantie slechts een oppervlakkige nabootsing van de hoogst staande voorbeelden van het Westen. Terwijl zij niet toegankelijk was voor het Russische volk, heeft zij niets wezenlijks tot de schatten van de mensheid bijgedragen. De Oktoberrevolutie heeft de grondslag gelegd voor een nieuwe cultuur, een cultuur voor de gehele mensheid, die juist daarom internationaal betekenis heeft.

Leon Trotski was ervan overtuigd dat dankzij deze laatste revolutie de wereld van de macht die de massa zo lang in slavernij had gehouden, definitief gebroken was en dat er een wereld van vrijheid gevestigd zou worden conform een onverbiddelijke historische wetmatigheid. Maar die bestond niet. Die wereld was een droom. Een droom die al spoedig zou onttaarden in een nachtmerrie van wereldformaat. Het bolsjewisme bracht geen vrijheid. Het bracht de vernietiging van vrijheid, waarheid, goedheid, schoonheid. Het was de vernietiging van menselijkheid. Het antwoord van Trotski op de vragen van Tolstoi was geen antwoord. Het vernietigde die vragen. En ook dat hoort tot het wezen van elk totalitarisme: levensvragen vernietigen.

In 1943, wanneer de strijd tegen totalitarisme in alle hevigheid woedt, krijgt de joodse filosofe Simone Weil van de organisatie van Charles de Gaulle de vraag voorgelegd of zij haar gedachten wil opschrijven over hoe na de oorlog de Europese beschaving weer tot bloei kan komen. Dat wordt een lang essay getiteld *L'Enracinement*. In dit pleidooi voor een nieuwe beschaving stelt ze vast:

Een opvoedingsmethode kan het niet stellen zonder een opvatting van een zekere menselijke perfectie. Wanneer het gaat om de opvoeding van een volk, moet dat een beschavingsopvatting zijn. Die moeten we niet zoeken in het verleden, dat alleen onvolmaaktheid bevat. En nog minder

in onze toekomstdromen, die noodzakelijkerwijs net zo weinig interessant zijn als wijzelf en daarom nog veel minder waard dan het verleden. De uitgangspunten van een dergelijke opvoeding moeten, evenals de methode zelf, gezocht worden in de waarheden die voor eeuwig in de natuur der dingen besloten liggen.

Vier obstakels scheiden ons vooral van een waardevolle vorm van beschaving. Onze verkeerde opvatting van grootheid, de teloorgang van ons rechtsgevoel, onze blinde verering voor geld en ons gebrek aan religieuze inspiratie.

Een vijfde obstakel, zo kunnen we nu toevoegen, is het niet mogen stellen of negeren van de fundamentele vragen die onze wereld vormgeven. Laten we daarom opnieuw de grote vragen van Tolstoi stellen: wat is macht? Wat is vrijheid? En wat zou de laatste revolutie moeten zijn die de vrijheid voor altijd kan laten voortbestaan?

I. DE WERELD VAN DE MACHT

Wanneer Thomas Hobbes, een van de meest briljante denkers over het fenomeen macht, schrijft: 'In the first place I put for a general inclination of all mankind, a perpetual restless desire of Power, after Power, that ceaseth only in Death'; en als een niet minder briljant denker als Friedrich Nietzsche tot de conclusie komt dat het menselijk bestaan gedomineerd wordt door 'Wille zur Macht', en zelfs Simone Weil, die als geen ander een hekel had aan machtsdenken, in haar essay *L'Enracinement* moet vaststellen dat 'op deze wereld macht het enige [is] dat telt'; dan zijn al deze stemmen niets anders dan de echo van dat menswordingsverhaal in het boek *Genesis*, waarin wordt verteld dat de mens is aangesteld om te heersen over de natuur. Het verlangen naar macht, het bezit van macht, het uitoefenen van macht, is inherent aan het wezen van de mens.

Maar omdat er mensen zijn, en niet één mens; volkeren, en niet één volk; omdat elk menselijk individu gevormd wordt door driften, tegenstrijdige gevoelens, maar ook besef van waarden, zijn wij ook wezens voor wie orde noodzakelijk is: een maatschappelijke orde, een wereldorde, een wijze van leven — het door Simone Weil genoemde beschavingsideaal.

Beschavingsidealen worden bepaald door wereldbeelden, en een wereldbeeld wordt gevormd door de machten die heersen en alles waar wij macht aan toekennen. En dan komen de vragen...

De grootste vraag die verleden en toekomst van mens en wereld bepaalt, luidt: wat zijn goede en wat kwade machten? Welke machten bevrijden en welke onderdrukken? Welke machten verenigen de mensheid en welke verdelen de mensheid? Welke machten laten een beschaving bloeien en welke vernietigen een beschaving?

Vervolgens zijn er de theologisch-filosofische vragen: is ons wereldbeeld, ons beschavingsideaal, gericht op een bovennatuurlijke orde (van God of de Griekse logos); een natuurlijke orde (natuurwetten), of is de mens geheel vrij zelf de orde te bepalen?

Dan zijn er tal van sociologische vragen: de machten die nu ons wereldbeeld bepalen zijn wetenschap, technologie en kapitalisme. Waarom heersen deze machten nu en hoe bepalen zij ons wereldbeeld? Wat zijn de *arcana imperii*, de verborgen machten in onze maatschappij waar we ons niet bewust van zijn? Wat is de betekenis van het feit dat de mens niet alleen de macht heeft om over de natuur te heersen, maar ook om de aarde te vernietigen? Hebben de machten die nu heersen een ethiek, en zo ja, welke? Welke waarden hebben nu macht over ons? En levend in een massamaatschappij moet de vraag gesteld worden welke macht de massa heeft; en waarom verlangt de massa altijd naar autoriteit?

De politiek-filosofische vragen: waarom is de democratie als staatsmacht in een crisis geraakt? Is het omdat, zoals Montesquieu beweert, een democratie niet kan bestaan zonder het cultiveren van de deugd en wij geen idee meer hebben van wat deugd is? Of had Rousseau gelijk toen hij in zijn *Maatschappelijk verdrag* vaststelde dat een democratie een vorm van wensdenken is, want: 'Als er een volk van goden bestond, zou het democratisch geregeerd worden. Een zo volmaakte regering is niet weggelegd voor mensen.' Is wat tegenwoordig 'populisme' heet de redding van de democratie, of is het niets anders dan een nieuwe versie van de dictatuur van het proletariaat, aangemoedigd door intellectuele proleten? Waarom is de 'illiberal democracy' met het propageren van God, Familie, Traditie en Vaderland voor zovelen de gewenste politieke macht? En wat is de rol van religie voor onze maatschappelijke orde? Volgens katholieke filosofen als Romano Guardini en Jacques Maritain vormt het christendom het wezen van de democratische geest. Maar Jean-Jacques Rousseau, de grote voorvechter van het gelijkheidsideaal, is het daar radicaal mee oneens:

Ons wordt voorgehouden dat een volk van ware christenen de meest volmaakte samenleving zou vormen die men zich kan voorstellen. Ik zie in deze veronderstelling slechts één grote moeilijkheid: een samenleving van ware christenen zou geen samenleving van ware mensen zijn. [...] Het christendom predikt slechts slaafsheid en afhankelijkheid. Het heeft een geest die de tirannie te gunstig gezind is om er niet altijd profijt uit te trekken. Ware christenen zijn ervoor gemaakt om slaaf te zijn. Zij weten het en trekken zich er niets van aan; dit korte leven heeft in hun ogen weinig waarde.

Een nieuwe wereldorde zal ook van grote invloed zijn op ons wereldbeeld en beschavingsideaal. Wat is de invloed van wetenschap en technologie op de wereldorde? Wat is de invloed van globalisering en immigratie? Wat

betekent het als de *pax Americana* wordt ingeruild voor *America First*? Hoe zal de wereldorde eruit zien als Rusland en China de nieuwe supermachten zijn? Is er een internationale rechtsorde of geldt nog steeds wat volgens Thucydides in zijn verslag van de Peloponnesische Oorlog de Atheners de verslagen Meliërs voorhielden: de sterken bepalen nu eenmaal wat recht is? Dus wat garandeert een internationale rechtsorde? Wat is de relatie tussen recht en macht?

Niet minder belangrijk zijn de psychologische vragen. Volgens Simone Weil is het grootste obstakel voor onze beschavingsorde een verkeerde opvatting van grootheid:

Onze opvatting van grootheid heeft het hele leven van Hitler bepaald. Wanneer we die aanvechten zonder de hand in eigen boezem te steken, zullen de engelen huilen of lachen, als er tenminste engelen zijn die zich interesseren voor onze propaganda. [...] De enige manier om Hitler te straffen is om jongetjes die hongeren naar macht de komende eeuwen van zijn voorbeeld af te houden, is het begrip van grootheid zo volledig te wijzigen dat het niet meer op hem van toepassing is.

Maar welke opvattingen van grootheid cultiveren wij? Wie zijn nu onze machtigen? Welk wereldbeeld en welke ethiek cultiveren zij? En wat is de psychologie van de macht? Onbegrensde macht leidt tot corruptie, hoogmoed, zelfs waanzin. Hoe grenzen te stellen aan de macht? En wie heeft er morele macht? Op grond waarvan? En wat is de macht van morele macht in een door macht bezeten wereld? Want wat is de macht van het kwaad?

En tot slot de historische vraag: vanwaar revoluties?

II. DE WERELD VAN DE VRIJHEID

De geniale Italiaanse humanist Giovanni Pico della Mirandola is pas 24 als hij in 1487 zijn loflied op de vrijheid publiceert, het traktaat *De hominis dignitate* (*Over de menselijke waardigheid*), met daarin de onsterfelijke woorden die hij de Godheid in de mond legt:

Wij hebben u, o Adam, geen bepaalde woonplaats, geen eigen aangezicht, geen enkele speciale taak gegeven, opdat ge die woonplaats, dat aangezicht en die taak die ge verkiest, verwerven en bezitten zult naar uw eigen wil en wens. Voor alle andere wezens is de natuur vastomlijnd en binnen de door ons voorgeschreven wetten beperkt. Gij zult die voor uzelf bepalen, door geen grenzen belemmerd, naar eigen vrije wil, waaraan ik u heb toevertrouwd. Ik heb u midden in het heelal gezet, opdat ge van daaruit gemakkelijker alles rondom u zien kunt wat er in de wereld is. En We hebben u niet hemels of aards, niet sterfelijk of onsterfelijk gemaakt, opdat

ge als een vrij en soeverein kunstenaar uzelf boetseert en modelleert in de vorm, die ge verkiest. Het staat u vrij naar het lagere, het dierenrijk te ontaarden; maar ge kunt u ook verheffen naar het hogere, het goddelijke rijk door eigen wilsbeschikking.

Hoe fraai vrijheid als het wezen van de mens hier ook is verwoord, de Godheid vergeet voor het gemak één belangrijk feit dat nota bene is opgetekend in Zijn eigen scheppingsverhaal: de vrijheid van de mens begint met rebellie! Alleen door niet te gehoorzamen en wel te eten van de boom van Goed en Kwaad, is er de vrijheid waarmee de geschiedenis van de mensheid begint. Onze vrijheid is altijd het gevolg van *de keuze om vrij te zijn*; tegen de gevestigde orde in te denken en jezelf verantwoordelijk te weten voor de keuze tussen goed en kwaad.

Zo begonnen de moeilijkheden van het menselijk bestaan. Want we zijn vrij en toch ook niet. We verlangen naar vrijheid, en hebben angst voor de vrijheid. De vrijheid heeft vrienden, maar ook machtige vijanden. Vrijheid is het hoogste waarnaar we streven, maar het is niet alles. En wat betekent vrij zijn? Hoe word je vrij? Wanneer wordt vrijheid willekeur? Gaan vrijheid en gelijkheid samen? Wat is een vrije samenleving? Wat een vrije wereld? Wat garandeert en beschermt vrijheid?

Ook de antwoorden die wij op deze vragen geven, vormen een wereldbeeld, een beschavingsideaal, de wereld waarin we leven of zouden willen leven. Wijzen in alle culturen hebben ons in dit labyrint van ons bestaan de weg willen wijzen. Een paar stemmen uit de westerse cultuurgeschiedenis:

Socrates: geen vrijheid zonder rechtvaardigheid.

Cicero: zorg om de ziel en zoeken naar wijsheid schenken vrijheid.

Luther: er is geen vrije wil, er is alleen een slaafse wil en alleen genade kan ons redden.

Erasmus: er is wel een vrije wil; gebruik die ten goede.

Spinoza: vrij zijn betekent je bevrijden van angsten, onwetendheid en vooroordelen dankzij het gebruik van je verstand en er moet politieke vrijheid, democratie zijn om die geestelijke vrijheid te dienen.

Schiller: laat je niet tiranniseren door *nut*, het grote idool van deze tijd; alleen de schoonheid van de kunsten kan de mensheid zijn verloren waardigheid weer teruggeven.

Dostojevski: het streven naar de mensgod, de vergoddelijking van de mens, zal de vrijheid vernietigen.

John Stuart Mill: het grootste gevaar voor een democratie is de middelmatigheid, het conformisme, de tirannie van de meerderheid.

Abraham Lincoln in zijn *Baltimore Address*: ‘The world has never had a good definition of the word liberty, and the American people, just now, are much in want of one.’

Marx: het zijn de sociaal-economische structuren die de mens gevangen houden.

Freud: het zijn de illusies waar de mens uit bevrijd moet worden.

Rosa Luxemburg: Trotski vergist zich; zonder democratie heeft het marxisme als bevrijdingsbeweging geen toekomst.

President Franklin D. Roosevelt: vier vrijheden moeten over de hele wereld gewaarborgd zijn: ‘Freedom of speech, freedom of worship, freedom from want and freedom from fear.’

Thomas Mann: ‘Demagogen moet je nooit geloven, als het fascisme komt, dan komt het in de naam van de vrijheid.’

Albert Camus: ‘Als we nergens in geloven, als niets betekenis heeft, en we geen enkele waarde kunnen bevestigen, is alles mogelijk en niets belangrijk.’

Hannah Arendt: ‘Freedom as an inner capacity of man is identical with the capacity to begin...’

Isaiah Berlin: pluralisme is het wezen van een vrije samenleving.

William Faulkner: het vernietigen van privacy is het vernietigen van individuele vrijheid.

Als we nu in het spiegelpaleis van de *selfies* naar onszelf en deze wereld kijken, wat is dan *ons* antwoord op vragen als: hoe vrij zijn wij eigenlijk? Hebben wij een vrije wil of een slaafse wil? Wat is ons antwoord op de vier obstakels die volgens Simone Weil een beschavingsorde in de weg staan: een verkeerde opvatting van grootheid, teleorgang van ons rechtsgevoel, onze blinde verering voor geld, en gebrek aan religieuze inspiratie?

Hoeveel ongelijkheid kan een vrije samenleving verdragen? Hoe democratisch is een massademocratie? Geen vrijheid, zo vertellen ons de oude wijzen, zonder geestelijke vorming, *liberal education*. Maar welk onderwijs biedt dat nog? En wat zijn de kunsten ons waard? Heeft Dostojevski gelijk als hij stelt dat de mensgod de vrijheid zal vernietigen of zal de mensgod juist de ultieme vrijheid brengen? Als vrijheid, net als macht, niet zonder grenzen kan, wat zijn dan die grenzen? Welke lessen kunnen we leren uit het feit dat de Franse Revolutie eindigde in een bloedbad, de Russische Revolutie in totalitarisme, maar de Amerikaanse Revolutie een succes werd? En is *America First* nog steeds *The Land Of Freedom*? En mocht dat niet zo zijn, zal de Europese Unie dan bij machte zijn de vlag van de vrijheid van Amerika

over te nemen? Wat garandeert een internationale rechtssorde in een wereld die steeds meer gedomineerd wordt door autoritaire regimes? Als pluralisme het kenmerk van een vrije samenleving is, waarom bouwen we dan muren en is er die nieuwe verering van het nationalisme? Welke krachten, welke machten in onze huidige wereld maken mensen vrij? En welke ontnemen ons onze vrijheid?

Geen vrijheid zonder een moreel bewustzijn, het kunnen kiezen tussen goed en kwaad. Maar wat is nu nog ons moreel kompas om die keuze te maken? De waarheid zal ons vrijmaken, schrijft de evangelist. Maar welke waarheid? En hoe? En wat is waarheid in het *post truth*-tijdperk?

Vince in bono malum, ‘overwin het kwade door het goede’ is een andere bekende zegswijze en het credo van Star Wars, ‘May the Force be with you’, is er een echo van. Het is de echo van het historische feit dat er altijd moedige mensen zijn die wel rebelleren, zich wel verzetten, zodat goede machten het kwaad hebben overwonnen. In de afgelopen eeuw zijn nazisme, stalinisme, kolonialisme en het apartheidsregime verdreven; burgervrijheden zijn bevochten, er zijn rechten en gelijkheid afgedwongen voor vrouwen, homoseksuelen, arbeiders, er zijn over de hele wereld meer democratieën gekomen waar niemand boven de wet staat... Maar niets van waarde kan ooit vanzelfsprekend zijn, en in een maatschappij waar weinig meer wordt geweten omdat er nog minder wordt gelezen, is de waarschuwing van George Santayana maar al te waar: ‘Those who cannot remember the past are condemned to repeat it.’

Liberalisme, socialisme en feminisme waren de vrijheidsbewegingen van de negentiende en twintigste eeuw. Wat voor vrijheidsbeweging wacht de eenentwintigste eeuw? En wie zijn de individuen die wel de moed hebben om zich niet aan te passen, die wel tegen gevestigde machten in durven denken, die wel in opstand komen? Waar halen zij die kracht vandaan?

Alexander Herzen zag tot zijn grote teleurstelling dat de revoluties van 1848 en 1849 onder andere mislukten omdat de massa’s niet vrij wilden zijn. Maar wat is er nodig om een massa geen massa, maar een mensheid te laten zijn die vrijheid en menselijke waardigheid koestert? Zal dat dan niet de ware laatste revolutie zijn?

Rob Riemen
Oprichter-directeur Nexus Instituut

Sprekers

ANTHONY BLINKEN (Verenigde Staten, 1962) is een Amerikaanse diplomaat en politiek strateeg. Als Deputy Secretary of State onder Obama gaf hij leiding aan de diplomatieke strijd tegen IS en aan Obama's heroriëntering van het buitenlandbeleid richting Azië. Blinken is ervan overtuigd dat de *pax Americana* bij kan dragen aan het verbreiden van vrijheid en democratie in de wereld, en gaf in hoge posities in de Amerikaanse regering mede vorm aan deze politiek, onder meer als Deputy National Security Advisor van President Obama en National Security Advisor van Vice President Biden. Overigens is Blinken ook te zien op de iconische foto van de *situation room* met Obama en zijn veiligheidsstaf op het moment dat Osama bin Laden werd uitgeschakeld; hij staat rechts achterin. Tegenwoordig is Blinken directeur van het Penn Biden Center for Diplomacy and Global Engagement en Distinguished Scholar aan de Johns Hopkins School of Advanced International Studies.

ALEKSANDR DUGIN (Rusland, 1962), politiek filosoof, is de ideologische grondlegger van de huidige Russische buitenlandpolitiek en een invloedrijk adviseur van president Poetin. Hij is de oprichter van de Russische Euraziatische Partij en de voornaamste voorvechter van het eurazianisme, de theorie die stelt dat Rusland een unieke culturele positie tussen Europa en Azië inneemt die onverenigbaar is met westerse liberale waarden. Dugin ziet het liberalisme als een groot kwaad en typeert zichzelf als een van de gevaarlijkste filosofen ter wereld; zijn ideeën worden in de westerse wereld als extreem beschouwd, maar gezien hun invloed op de politieke agenda's van verschillende grootmachten is het absoluut noodzakelijk er kennis van te nemen. Hij zette zijn ideeën uiteen in werken als *Eurasian Mission. An Introduction to Neo-Eurasianism* (2014), *Last War of the World-Island. The Geopolitics of Contemporary Russia* (2015) en zijn hoofdwerk *The Fourth Political Theory* (2012), waarin hij een vierde politieke weg beschrijft naast de, in zijn ogen, mislukte vormen van het liberalisme, communisme en fascisme.

WILLIAM FALLON (Verenigde Staten, 1944) is een Amerikaanse viersterrenadmiraal met een indrukwekkende veertigjarige loopbaan als militair en strategisch leider. Hij vocht in Vietnam en maakte daarna razendsnel carrière; hij voerde maar liefst achtmaal het commando over de Amerikaanse en geallieerde troepen. Als de meest hooggeplaatste militair na de president nam Fallon jarenlang militaire en diplomatieke beslissingen en weet hij als geen ander wat de consequenties

van politieke en militaire macht zijn. Hij leidde als hoofd van het US Central Command alle Amerikaanse militaire operaties in het Midden-Oosten, Centraal-Azië en de Hoorn van Afrika, waaronder de gevechtsoperaties in Irak en Afghanistan, en kent in die hoedanigheid de werkelijke betekenis van Amerika als wereldmacht. Zijn verzet tegen een mogelijke oorlog met Iran leidde tot frictie met de regering-Bush. Na zijn afzwaaien werkte Fallon als adviseur bij het Center for International Studies aan het MIT en als voorzitter en adviseur van diverse bedrijven die zich bezighouden met cybersecurity.

SJEIK RACHED GHANNOUCHI (Tunesië, 1941) was een sleutelfiguur tijdens de Tunesische Revolutie, een van de weinige revoluties tijdens de Arabische Lente die erin slaagde daadwerkelijk verandering te bewerkstelligen. Hij studeerde filosofie in Caïro, Damascus en Parijs, en raakte betrokken bij de Tunesische politiek toen hij zich aansloot bij achtereenvolgens de Islamic Tendency Movement en de partij *Ennahda* ('Renaissance'). Vanwege zijn politieke activiteiten

werd hij meerdere keren gearresteerd en gevangengezet, tussen 1981 en 1984 en opnieuw tussen 1987 en 1988. Na zijn laatste vrijlating vluchtte Ghannouchi naar Londen, waar hij meer dan twintig jaar als banneling leefde tot in 2011 de Tunesische Revolutie begon. Na zijn terugkeer speelde hij een belangrijke rol in de wederopbouw van zijn land als voorzitter van de Ennahda-partij. Voor velen in zowel de westerse als de Arabische wereld is sjeik Ghannouchi de aangewezen persoon om te bewijzen dat democratische principes met de islam verenigbaar zijn in een islamitische democratische staat.

AILEEN KELLY (Verenigd Koninkrijk) is historicus en staat wereldwijd bekend om haar kennis van de Russische geschiedenis. Ze is een expert op het gebied van de Revolutie van 1917 en de Russische intelligentsia. Vrijheidsfilosoof Isaiah Berlin had een vormende invloed op Kelly, die momenteel is verbonden aan de afdeling Slavistiek aan de Universiteit van Cambridge. Ze schreef vele boeken over haar specialisme, waaronder *Mikhail Bakunin: The Politics and Psychology of Utopianism* (1982), *Toward Another Shore: Russian Thinkers between Necessity and Chance* (1998) en *Views from the Other Shore: Essays on Herzen, Chekhov and Bakhtin* (1999). De in 2016 verschenen biografie *The Discovery of Chance. The Life and Thought of Alexander Herzen* mag met recht monumentaal genoemd worden.

PANKAJ MISHRA (India, 1969) is essayist en romancier. Hij won de Art Seidenbaum Award for Best First Fiction voor zijn boek *De romantici* (2000) en schreef verschillende andere boeken op het snijvlak van geschiedenis, politiek en filosofie, waaronder *De Boeddha in de wereld* (2005), *Temptations of the West. How to be Modern in India, Pakistan and Beyond* (2006) en *Op de ruïnes van het imperialisme* (2013). Tevens schrijft hij literaire en politieke essays voor internationale media als *The New York Times*, *The London Review of Books*, *The Guardian*, *Foreign Affairs*, *The New Republic* en *The New Statesman*. Zijn laatste boek, *Tijd van woede. Een geschiedenis van het heden* (2017), deed veel stof opwaaien. In het boek geeft Mishra een scherpzinnige analyse van de oorzaken van de onvrede, revoluties en het verzet tegen macht in deze tijd. Mishra's werk werd bekroond met onder andere de prestigieuze Leipzig Book Prize for European Understanding en de Windham-Campbell Literature Prize.

MOISÉS NAÍM (Libië, 1952) is de voormalige Venezolaanse minister van Handel en een onbetwist expert op het gebied van buitenlands beleid. Hij studeerde aan de Universidad Metropolitana in Caracas en promoveerde aan het Massachusetts Institute of Technology. Momenteel is hij verbonden aan de Carnegie Endowment for International Peace in Washington D.C.; daarnaast werkt hij als columnist voor diverse media en als redacteur bij *The Atlantic*. Hij is de

auteur van de absolute bestseller *Het einde van macht* (2015), een boek dat onderzoekt hoe het uitoefenen van macht in de 21^e eeuw verandert door het verval van de oude internationale machtsverhoudingen. Het boek was de eerste keus van Facebook-oprichter Mark Zuckerberg voor zijn in 2015 opgerichte boekenclub. Naím maakt wekelijks zijn opwachting als presentator in het door miljoenen mensen bekeken televisieprogramma *Efecto Naím*, waarin hij samen met prominente gasten zijn licht laat schijnen over de wereldwijde actualiteit.

NELOFER PAZIRA (India, 1973) is een Afghaans-Canadese filmregisseur, actrice, journalist en schrijver. Ze groeide op in Kaboel en leefde daar tien jaar lang onder de Sovjetbezetting. Met haar familie vluchtte ze in 1989 naar Pakistan en uiteindelijk naar Canada. In 1996 keerde ze heimelijk terug naar Afghanistan, een reis die verfilmd werd in de bekroonde film *Kandahar* (2001). Later maakte ze de documentaire *Return to Kandahar* (2003) en schreef en regisseerde ze onder

andere *Act of Dishonour* (2010), een aangrijpende film over eerwraak en het lot van terugkerende vluchtelingen. In haar boek *A Bed of Red Flowers. In Search of My Afghanistan* (2005) tekende ze haar levensverhaal op. Pazira was voorzitter van de invloedrijke schrijversorganisatie PEN Canada en is oprichter van het Dyana Afghan Women's Fund, dat zich inzet voor vrijheid en onderwijs voor vrouwen in Afghanistan.

SHAHA RIZA (Libië, 1953) zet zich als activist in voor democratie in de Arabische wereld. Al meer dan 25 jaar wijdt ze zich aan het verbeteren van de omstandigheden voor vrouwen in het Midden-Oosten en Noord-Afrika. Ze studeerde aan de London School of Economics en in Oxford aan St. Antony's College, en promoveerde bij Albert Hourani op de internationale betrekkingen tussen Tunesië en Egypte. Tegenwoordig werkt ze als Gender Specialist bij de Wereldbank, een instantie waar ze al sinds 1997 aan verbonden is. In die hoedanigheid beweegt ze zich in een wereld waar mannen nog altijd grotendeels de dienst uitmaken, zowel in Washington D.C. als in het Midden-Oosten. Riza staat bekend om haar kritische houding tegenover deze door mannen gedomineerde machtsstructuren.

DOMINIQUE DE VILLEPIN (Marokko, 1953) is een Frans staatsman en voormalig premier. Hij werkte als diplomaat in Parijs, Washington D.C. en New Delhi, waarna hij door Jacques Chirac benoemd werd tot stafchef. Als minister van Buitenlandse Zaken speelde hij een belangrijke rol in het Franse verzet tegen de Irakoorlog van George W. Bush, onder meer door zich voor de Verenigde Naties tegen de oorlog uit te spreken. In 2004 werd hij minister van Binnenlandse Zaken, en van 2005 tot 2007 was hij premier van Frankrijk. Behalve politicus is De Villepin ook een begaafd schrijver en dichter; hij schreef onder andere *Les Cent-Jours ou l'esprit de sacrifice* (2001), over Napoleon, *Hôtel de l'insomnie* (2009), een kroniek van zijn tijd als premier, en *Mémoire de paix pour temps de guerre* (2016), over de dreiging van internationale terreur en de middelen om vrede te bewerkstelligen. Als politicus en historicus kan De Villepin zich als geen ander uitspreken over de fenomenen macht en revolutie.

LEON WIESELTIER (Verenigde Staten, 1952) is schrijver, criticus en een van Amerika's meest spraakmakende publieke intellectuelen. Na meer dan dertig jaar als belangrijkste literatuurredacteur van *The New Republic* heeft Wieseltier dit invloedrijke tijdschrift in 2014 verlaten uit onvrede met het beleid, en is nu oprichter van het nieuwe culturele tijdschrift *Idea*. Wieseltier schrijft ook literaire beschouwingen en artikelen over maatschappelijke onderwerpen voor het

literair-culturele tijdschrift *The Atlantic*, en is als onderzoeker verbonden aan de prestigieuze denktank Brookings. Wieseltier, wiens aangrijpende dagboek *Kaddisj* (1998) de thema's van verlies en geloof, vrijheid en voorbeschikking fenomenaal aansnijdt, is een overtuigd jood. Hij schreef *Against Identity* (1996) en vertaalde voor *The New Yorker* poëzie van de Israëlische dichter Yehuda Amichai.

MICHAEL ŽANTOVSKÝ (Tsjechië, 1949) is diplomaat, politicus en vertaler. In november 1989 was hij een van de oprichters en woordvoerder van het Tsjechische Burgerforum, de politieke beweging die tijdens de Fluwelen Revolutie in datzelfde jaar de val van het communistische regime bespoedigde. In januari 1990 werd Žantovský de perschef van president Václav Havel. In de jaren daarna was hij achtereenvolgens de Tsjechische ambassadeur in de

Verenigde Staten, Israël en het Verenigd Koninkrijk. Tussen 2012 en 2015 was hij de voorzitter van het Aspen Institute Central Europe, en sindsdien is hij als Executive Director verbonden aan de Václav Havel Bibliotheek in Praag. Žantovský vertaalde bovendien meer dan vijftig hedendaagse Engelstalige titels, variërend van fictie tot poëzie en non-fictie, naar het Tsjechisch. Onder de boeken die hij zelf schreef, springt het veelgeprezen *Havel. Een leven* (2014), een biografie over zijn levenslange vriend, het meest in het oog.

ZHANG WEIWEI (China, 1957) is een hooggeplaatst ideoloog in de Communistische Partij van China, en een van de meest prominente politiek denkers in zijn land. In de jaren tachtig werkte hij als woordvoerder en vertaler voor president Deng Xiaoping en diens naasten. Hoewel zijn eigen vader een van de vele slachtoffers van de Culturele Revolutie was, is Zhang altijd een groot pleitbezorger gebleven van het Chinese politieke model en gelooft hij dat China als wereldmacht de wereld zal verbeteren. Hij studeerde en promoveerde in Genève en is als hoogleraar Internationale Betrekkingen verbonden aan de Fudan-universiteit. Zhang publiceert in het Chinees en Engels; zijn trilogie over de opkomst van China als wereldmacht — *The China Ripple* uit 2008, *The China Wave* uit 2012 en het vorig jaar verschenen *The China Horizon* — werd internationaal geprezen en bekroond.

— Opgericht in 1991 —
— Presenteert in 2020 in Amsterdam de Nexus Academy —

Zij zijn Nexus...

Anne Applebaum
Joshua Bell
Robert Putnam
Sherry Turkle
Jürgen Habermas
Sonia Gandhi
Francis Fukuyama
George Steiner
Amos Oz
Margaret Atwood
Simon Rattle
Garry Kasparov
Azar Nafisi
Marilynne Robinson
J.M. Coetzee
Slavoj Žižek
Steven Pinker
Margaret MacMillan
Amartya Sen
Eva Hoffman
Dominique de Villepin
Lila Azam Zanganeh

Michael Ignatieff
Kishore Mahbubani
Andreas Scholl
Ágnes Heller
Salam Fayyad
Jordi Savall
Mario Vargas Llosa
Avishai Margalit
Jeb Bush
Susan Sontag
Antonio Damasio
Simon Schama
Elisabeth Mann-Borgese
Elif Shafak
Marlene Dumas
Abderrahmane Sissako
Adam Zagajewski
Katie Mitchell
Ismail Serageldin
Patricia Churchland
Iván Fischer
Seyla Benhabib

Opmaak: Kraiman Onwerpers, Tilburg. Druk: Drukkerij Groels, Tilburg

...u ook?

www.nexus-instituut.nl

Postbus 4813 | 4803 EV Breda | 085-047 1229 | info@nexus-instituut.nl